

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר מאיר קפלן שליט"א

נדריים טז. - בענין מצוות ליהנות ניתנו, ועדל"ת בנדריים

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- האם הנאה צדדית שאדם נהנה בשעה שהוא עסוק במצווה נחשבת להנאה או לא?
- האיך הנדריים חלים לבטל מצוות עשה - אמאי לא ידחה העשה את הל"ת של נדריים?

1. משנה נדריים טז., וז"ל, "וחומר בנדריים מבשבועות, כיצד, אמר קונם סוכה שאני עושה לולב שאני נוטל תפילין שאני מניח בנדריים אסור בשבועות מותר שאין נשבעין לעבור על המצוות."

2. גמרא נדריים טז:, וז"ל, "חומר בנדריים מבשבועות כיצד כו'. רב כהנא מתני אמר רב גידל אמר רב ורב טביומי מתני אמר רב גידל אמר שמואל, מנין שאין נשבעין לעבור על המצוות תלמוד לומר לא יחל דברו דברו לא יחל אבל מיחל הוא לחפצי שמים, מאי שנא נדר דכתיב איש כי ידור נדר לה' לא יחל דברו שבועה נמי הא כתיב או השבע שבועה לה' לא יחל דברו, אמר אביי הא דאמר הנאת סוכה עלי הא דאמר שבועה שלא אהנה מן הסוכה, אמר רבא וכי מצות ליהנות ניתנו אלא אמר רבא הא דאמר ישיבת סוכה עלי והא דאמר שבועה שלא אשב בסוכה."

ור"ן שם, וז"ל, "אלא אמר רבא הא דאמר ישיבת סוכה עלי הא דאמר שלא אשב בסוכה. וא"ת וכי אמר ישיבת סוכה עלי מאי הוי הא דבר שאין בו ממש הוא, י"ל דהכא במאי עסקינן כגון דאמר קונם סוכה לישיבתה עלי ורבא לא חש לתרוצי אלא לשון הנאה דאמר אביי אבל אין ה"נ דבאומר סוכה לישיבתה עסקינן. אבל בתוספות אמרו שאפילו אמר קונם ישיבת סוכה עלי מהני דלא מקרי דבר שאין בו ממש אלא בשאינו מזכיר שם החפץ שאוסר עליו כגון שאני ישן שאני מדבר אבל כשמזכיר החפץ הנאסר דבר שיש בו ממש הוא, ולפי זה מאי דאמרינן בפרק אע"פ (כתובות דף נח) ובפרק בתרא דמכילתין (דף פה) גבי מקדיש מעשה ידי אשתו דמוקמינן באומר יקדשו ידי לעושיהן לאו דוקא באומר אלא נעשה כאומר קאמר כיון שהזכיר את הידים.

וא"ת ואפילו כי אמר ישיבת סוכה עלי למה אסור בישיבה של מצוה והא כיון דמצות לאו ליהנות נתנו הרי אינו נהנה מן הסוכה כלל, תירצו בתוספות דמ"מ כיון שאסר ישיבתה עליו אע"פ שאין לו בו הנאה חל, ולפי זה אמר קונם זריקת צרור לים עליו אסור אע"פ שאין לו בזריקתו הנאה אסור לזורקו, מיהו דוקא במפרש ישיבת סוכה או זריקת צרור אבל באומר קונם סוכה עלי קונם צרור זה עלי יושב ישיבה של מצוה וזורק אותו צרור שנאסר בו לים אם רצה דמסתמא לא אסר על עצמו אלא הנאה בלבד, דהא מקדיש בהמתו אסרה עליו ועל כל העולם ואפ"ה אינה אסורה בנגיעה הכא נמי איסור סתם אכילה והנאה משמע, אבל כל שפירש לאסור על עצמו אפילו נגיעה חייל."

3. ר"ן נדריים טו: ד"ה באה מן התורה, וז"ל, "וא"ת והא האי נדרא דרבנן הוא דהנאת תשמיש לית בה ממשא, וליכא למימר דבאומר קונם גופך עלי מתשמיש עסקי' דהא דומיא דשאני ישן שאני מדבר קתני לה ואוקמא רבינא בבל יחל מדרבנן וכיון דמדרבנן בעלמא הוא היכי חייל נדרא דיליה דליתיה אלא מדרבנן בעלמא לאפקועי מצות עונה ומצות פריה ורביה, י"ל כיון דנדרא מיהא חייל ממילא פקעי להו הנך מצות דחכמים מתנין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה.

וא"ת וכי אמר הנאת תשמישך אמאי מתסר והא מצות לאו ליהנות ניתנו, יש לומר דכי אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, ה"מ לומר שאין קיום המצות חשוב הנאה אבל מ"מ אי מתהני גופיה בהדי דמקיים מצוה הנאה מקרי, ומשום הכי אמרינן בפי ראוהו ב"ד (ר"ה דף כח) הנודר הנאה מן המעיין טובל בו בימות הגשמים אבל לא בימות החמה."

4. רשב"א נדרים טו:, וז"ל, "ומיהו אכתי קשיא לי אפי' לאוקמתיה דאוקימנא באומר הנאת תשמישך עלי, דהא מצווה הוא במצות עונה ומצות לאו ליהנות ניתנו, ומאי שנא ממודר הנאה משופר דתוקע בו תקיעה של מצוה (ר"ה כח, א), י"ל דמצוה זו אינה אלא מחמתה ולא מחמתו ומשום דאשתעבד לה, וכיון דאמר הנאת תשמישך עלי ומחמת נדרו פקע שעבודו מינה אין כאן מצוה המחייבתו. ועדיין קשיא לי מ"מ הא איכא מצות פריה ורביה דרמיא עליה, ויש לומר דאינו מחוייב להקים זרע מזו דהא אפשר לו באשה אחריתי. אלא שעדיין קשיא לי לפי תירוץ זה דאם כן באומר תשמיש כל הנשים עלי וזרע אין לו לא חייל נדרה עליה, דמצוה הוא ומצות לא ליהנות ניתנו, ואפשר דהנאת תשמישך לאו דוקא אלא באומר גופך לתשמישך עלי וכמ"ש למעלה, וזה נ"ל יותר."

5. ריטב"א נדרים טז:, וז"ל, "והוי יודע דכי אסרינן ליה כשנהנה במצוותו דווקא בנהנה במצווה ממש, כגון טבילה בימות החמה או ישיבת סוכה מפני החמה או מפני הגשמים, אבל כשאינו נהנה בגופה אע"פ שגורם קיומה לו שהוא נהנה מצד אחר לא אסרינן ליה בהכי, והיינו דשרינן במודר הנאה ממעין לטבול בו בימות הגשמים ואע"פ שבטבילה זו יש לו הנאה שעולה בה מטומאתו, והיינו נמי דאמרינן בפרק מצוות חליצה דסנדל של ע"ז דהוא איסורי הנאה לא תחלוץ בו ואם חלצה חליצתה כשרה משום דמצוות לאו ליהנות נתנו, ואע"פ שבחליצה זאת יש לה הנאה שהיא מותרת לשוק לא חשיבה הנאה כיון שאין ההנאה בגופו של סנדל עצמו וכדפריש תמן רבינו ז"ל בפירושו, והיינו דאסיק רבא במסכת ר"ה בפרק ראוהו בית דין גבי שופר ולולב של ע"ז הדר אמר רבא אחד זה אחד זה יצא מאי טעמא מצוות לאו ליהנות נתנו, כדאמר הכא נמי, והלכתא כוותיה."

6. תוספות שבועות מד: ד"ה ורב יוסף, וז"ל, "וא"ת דאמרינן בר"ה (דף כח.) המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעת מצוה והמודר הנאה מן המעיין מותר לטבול בו טבילה של מצוה ואמאי הא מיתהני לרב יוסף דחשיב ליה בהכי כשומר שכר, ויש לומר דשאני שומר אבידה ומשכון דכמה פעמים שיתעסק בה לשוטחה לצרכה ולהצניעה פטור מליתן לו אבל התם יכול לכיון לתקוע ולטבול במקום שלא יבא שם עני באותה שעה."

7. ריטב"א ר"ה כח., וז"ל, "אמר רבא המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע תקיעה של מצוה. י"מ וכל שכן אם של רשות דלאו הנאה היא, וליתא דשל מצוה דוקא נקט משום דלאו ליהנות ניתנו דאלו בתוקע לשיר אסור דהא קמתהני, וכ"ת ה"נ לא סגיא דלא מתהני והוי פסיק רישיה ולא ימות וכטובל במעין שהודר ממנו דאסור בימות החמה, הא ליתא דהתם לא סגיא דלא מתהני אבל הכא אין הנאה בקול אלא בשיתכוין לשיר והיינו דאשמעינן רבא נמי. וכ"ת הא דתנן דנדרים חלין על דבר מצוה כגון סוכה שאני יושב לולב שאני נוטל למאי חייל דהא אמריי מצות לאו ליהנות ניתנו, וי"ל דלא אמרינן הכא אלא בשאוסר דבר בלשון הנאה וההיא בשאוסר גוף הסוכה והלולב עליו שלא בלשון הנאה. ומ"מ בשאוסר מצוה עליו אפילו בלשון הנאה נראה שהוא אסור דלא סגיא דלא מתהני כדאמריי המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה, ועדיפא מהא דטבילה דבסמוך, וההיא דמוכרי כסות מוכרין כדרך כבד פירשתי בפסח ראשון דלא חשיב פסיק רישיה. ובכלל

תקיעה של מצוה דאמרינן הכא יש אפי' של תעניות, [ד]לא מפיק מכללא אלא תקיעה של רשות גמור לשיר בעלמא, וזה ברור."

8. רשב"א נדרים טז: ד"ה הא דאמר, וז"ל, "כלומר נדרים היינו דאסר חפצא אנפשיה ואמר ישיבת סוכה עלי והלכך אסור, לפי שאין מאכילין לו לאדם דבר האסור לו, אבל שבועה דאסר נפשיה אחפצא דהיינו שבועה שלא אשב בסוכה מש"ה לא חייל דהא משועבד הוא לכך מהר סיני, ולפיכך נדרש לפניו לה' לנדר ולא לאחריו לשבועה. ובפירושים לא פירש כן, אלא בנדרים עצמן חלק רבא בין אמר קונם ישיבת סוכה עלי ובין אמר קונם שלא אשב בסוכה, ואין נכון כלל, חדא דמאי שנא דבר מצוה אפילו בדבר הרשות נמי כל שאמר קונם שלא אוכל ככר זה לא אמר כלום, ועוד דהכא לא אתא רבא לפלוגי בין נדר לנדר אלא למימר טעמא מה בין נדר לשבועה."

9. תוספות רע"א על המשניות נדרים פ"ב אות ט"ז, וז"ל, "הרא"ה בספר החינוך מצוה ל' כתב, וז"ל, ואם תשאל הרי אותו דבר שנדר עליו מצווה היא עליו בעשה וליתי עשה ודחי לא תעשה דלא יחל דברו, תשובתך נדר עשה ולאן יש בו, לאו דלא יחל ועשה ככל היוצא מפיו יעשה, ואין עשה דוחה ל"ת ועשה עכ"ל. והמשנה למלך בהגהותיו לספר הנ"ל הקשה מסוגיא דריש יבמות דף ה' דאמרינן שם בנזיר מצורע דאתי עשה דמצורע ודחי ל"ת ועשה דנזיר משום דקיל דאיתיה בשאלה והכא נמי נדר הא איתיה בשאלה עיי"ש, ועיין בשאגת אריה סימן ס"א שהקשה ג"כ קושית הרא"ה הנ"ל ועיי"ש, ועיין פ"ב מ"י דבבא מציעא תוי"ט ד"ה אם היתה בבה"ק. שוב ראיתי בשו"ת רשב"א ח"ג שנשאל על זה דליתי עשה ולדחי ל"ת ועשה דנדר כיון דאתי בשאלה, והשיב דההיא דפ"ק דיבמות הנ"ל דחוייא בעלמא הוא ובאמת אף היכא דאיתי בשאלה לא דחי ושאני נזיר דגדול השלום עכ"ל, ועיין פ"ו מ"ה דנזיר בתוי"ט ד"ה דתגלחת מצווה."

10. פירוש המשניות להרמב"ם נדרים פ"ב משנה ב', וז"ל, "ואמרו בנדרים אסור לפי שהוא אסור גוף הדבר, שלא יתקיים המצוה אלא בהיותו דבר מותר, כגון שיאסר סוכה זו עליו שחזרה ישיבתה עבירה ויהיה ענינו בה כמו מי שלא ימצא בליל הפסח אלא מצה שהיא אסורה עליו באכילה, כגון שתהיה טבל או הקדש, שאסור עליו אכילתו לפי שהוא מצוה הבאה בעבירה."

11. אור שמח הלכות חמץ ומצה פ"ו הלכה א', וז"ל,

שאם העשה מתייחס אל דבר הנאסר העשה דחי לא תעשה הכי נמי אם העשה והלא תעשה שניהם אקרקפתא דגברי ואל העושה אותם מתייחס גם העשה גם הלא תעשה אתי עשה ודחי לא תעשה.

ובזה פליגי בבלי וירושלמי, דבריש פ"ב דפסחים אמרינן דכל מקום שנאמר לא תאכל הוא איסור הנאה ויליף מנבילה כו' ופריך הגמרא מהך דחדש דשרי בהנאה דתנן ומאכיל לבהמה, ובבבלי משני דגלי רחמנא קצירכס אלמא דסבר דהוי איסור על המאכל כמו נבילה וטריפה, ובירושלמי משני א"ר אמרי כו' שניא היא שקבע הכתוב זמן, ופירוש, דאין זה דומה לכלל האיסורין אלא שהוא מניעה על האדם כאיסור אכילת יום הכיפורים וכדומה שהוא עיכוב זמן מה באכילת האדם ואם כן לא שייך לומר שהתורה הרחיקה זה ואסרה אותן בהנאה.

"אולם מה נעשה ביום שידובר מדברי הירושלמי דפריך דליתי עשה דאכילת מצה וידחה לא תעשה דחדש, דמורה ההיפך ממה שביארנו. ונראה, שורש הדבר דלמשל, אכילת יום הכיפורים הוא איסור המונח על קרקפתא דגברי לא יתכן לומר שהמאכלים כולם אסורים, אלא שהוא איסור ומניעה המונח על האדם לשום רסן לתאות אכילתו כיום תמים, ומטעם זה כתבו הקדמונים דאמרינן דמערבין ביום הכיפורים הואיל וחזי לקטנים משום דאין זה איסור חפצא אלא איסור גברא יעויין שם.

אם כן הכא נמי בחדש יש לחקור אם היא מניעה שחלה על האדם לעכבו עד קדמו פני אלקיו בבכוריו ואין זה איסור המונח על כל החדש או דהוי איסור חפצא כערלה וכלאים אף על גב דהוא איסור זמני, והנה אם הוא איסור המונח אקרקפתא דגברי אם כן שפיר אתי עשה ודחי לא תעשה דחדש כמו דתאמר

ולחכי הירושלמי לטעמיה פריך שפיר דליתי
עשה דמצה ולדחי לא תעשה דחדש, דשניהן
מוטלין אכתפיה דגברא ודו"ק, ומשום הכי

אין זכר לזה בדברי הבבלי בקידושין אף על
גב דלשיטת הבבלי קיימא לן דעשה דוחה לא
תעשה אף על פי שאינה כתובה בצדה.

12. רמב"ם הלכות נדרים פ"ג ה"ו, וז"ל, "כיצד חלים הנדרים על דברי מצוה כדברי הרשות, האומר הרי המצה בלילי הפסח אסורה עליו הרי ישיבת הסוכה בחג הסוכות אסורה עליו והרי התפילין אסורות בנטילה עליו הרי אלו אסורין עליו ואם אכל או ישב או נטל לוקה וכן כל כיוצא בזה, ואין צריך לומר במי שאמר הרי עלי קרבן אם אוכל מצה בלילי הפסח שהוא חייב בקרבן וכן כל כיוצא בזה."

13. נודע ביהודה מהדורא תנינא, יו"ד סי' כ"ג, וז"ל,

"ומה שהקשה על מה שכתבתי בסיום חיבורי
נו"ב שאפשר שגם הרמב"ם סובר סברת
ריב"א דאף דאין עשה דוחה ל"ת ועשה מ"מ
מלקות ליכא שהלאו נדחה, וע"ז הקשה
דא"כ למה פסק הרמב"ם בפ"ג מנדרים
הלכה ו' שהאומר הרי מצה בליל פסח
אסורה עלי או ישיבת סוכה בחג הסוכות
ותפילין אסורים בנטילה כו' הרי אלו אסורין
עליו ואם אכל או ישב או נטל לוקה כו', והרי
הרא"ה בספר החינוך הקשה על משנה ב'
פ"ב דנדרים דתנן קונם סוכה כו' לולב כו'
תפילין כו' בנדרים אסור למה לא יבא עשה
וידחה ל"ת דלא יחל דברו ותירץ הרא"ה
דבנדרים איכא עשה ול"ת כו', וא"כ אכתי
קשה על הרמב"ם למה ילקה שהרי הל"ת
נדחה מחמת המצוה ונשאר רק עשה.
וגם בקושיא זו אני תמה עליו ואטו הרמב"ם
משועבד לתירוצו של הרא"ה, וכי מה חסר

לנו בדברי הרא"ש שם בנדרים דף ט"ז ע"ב
דקאמר מ"ש נדר דכתיב איש כי ידור נדר
לה' לא יחל שבועה נמי כו' אמר אב"י הא
דאמר ישיבת סוכה עלי כו', וכתב הרא"ש
שם בד"ה אמר אב"י כו' כלומר היינו טעמא
דגבי נדר דרשינן מכי ידור נדר לה' שהנדרים
חלים על דבר מצוה משום דאוסר החפץ עליו
אבל שבועה כו' הלכך לא דרשינן לה' על
שבועה עכ"ל הרא"ש, וכן כתב הר"ן שם
דלה' לא קאי על שבועה רק על נדר ע"ש,
וא"כ קושית הרא"ה אין לה קיום שבפירוש
גילתה תורה דלא יחל קאי גם על דבר מצוה
ולא שייך בזה עשה דוחה ל"ת כלל וממילא
נשאר הלאו ושפיר לוקה וכמ"ש שם בחיבורי
דכה"ג שייבם אלמנה מן הנישואין מודה
הרמב"ם שלוקה כיון דרחמנא גלי בפירוש
שאינה עולה לייבום."